

Касьянова Єлизавета Миколаївна,

студентка факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: *к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного процесу Цал-Цалко Ю. Ю.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

В умовах нинішнього воєнного стану постає питання про забезпечення доступу до здійснення правосуддя, яке є особливо актуальним та важливим. Насамперед це обумовлено появою раніше нам не властивих протистоянь та практичних проблем у сфері реалізації права на суд у цивільних спорах.

Цивільний судовий процес, робота системи судочинства є вагомим елементом правосуддя і актуальною наразі тематикою, адже дуже часто суди стикаються з неможливістю відправлення правосуддя у повному обсязі, хоча наша країна стикнулася зі здійсненням різних антитерористичних операцій ще у далеких 2012-2014 роках, проте практично не існує у жодному кодексі конкретних норм щодо особливостей такого відправлення під час надзвичайного чи воєнного стану, тому доцільно приділити увагу проблемним питанням щодо територіальної підсудності справ, забезпечення присутності сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, право на отримання інформації, гласність та відкритість судових процесів тощо.

Заслужовує на увагу і законодавче регулювання поняття доступу до правосуддя у цивільному процесуальному законодавстві. Так, частиною 1 статті 4 ЦПК України встановлено, що кожен має право в порядку, встановленому цим Законом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод або законних інтересів. [1]

Ще радянські процесуалісти вважали доступність цивільного судочинства принципом цивільного судочинства. Поняття та зміст цього принципу вперше було підтверджено В. М. Семеновим, який пов'язує ефективність судового захисту інтересів із специфічними галузевими принципами, які він розглядає як державну гарантію можливості звернення будь-якої зацікавленої особи. [2, с. 110–112]

Суди захищають права та відстоюють їх у судовому порядку за правилами, встановленими Цивільним процесуальним кодексом. [1]

Деякі науковці визначають, що поряд із принципом незалежності суддів принцип вільного доступу до правосуддя є основою сучасного поняття правосуддя або належного правосуддя. Суть цього принципу полягає в тому, що для розгляду справи судом не існує особливих, необґрунтованих правових і практичних перешкод. Основними елементами принципу доступу до правосуддя виокремлюють: 1) суб'єктивний (вільний і рівний доступ до суду для всіх суб'єктів права); 2) юрисдикція (універсальність юрисдикції судів за предметом, територією та часом); 3) інституційний (правило ординарного суду та належного судді, в тому числі заборону на існування надзвичайних судів); 4) процесуальний (змагальність судової процедури). [3, с. 241–242]

У період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Цією нормою права заборонено прискорювати, скорочувати форми судочинства які саме не передбачені у процесуальному законі, на що і спираються судді Верховного Суду. [4]

Загальноприйнято вважати, що зміст і форма судочинства в цивільних справах в умовах воєнного стану повинні відповідати завданням і основним засадам цивільного судочинства, але таке судочинство в цих реаліях повинно мати свою особливість.

На жаль, ці особливості не внесені до Цивільного процесуального кодексу, а положення змінено недостатньо. Відомо, що процесуальне право відповідає на питання як захистити суб'єктивні права, визначені нормами матеріального права, тобто гарантується оформленість і безспірність конкретних суб'єктивних прав та обов'язків, щодо забезпечення яких повинні існувати процесуальні норми ефективного судочинства у воєнний час. При цьому дотримуватися правил: 1) не порушувати вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого суду; 2) скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється.

Відповідно до процесуального законодавства не передбачена форма дистанційного правосуддя, але передбачена дистанційна участь

у судовому процесі. Відповідно до частини 7 статті 11 Закону «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що учасники судового провадження за рішеннями суду можуть брати участь у засіданнях у режимі відеоконференції, що спрощує процедуру доступу до суду для поточного розгляду справи.

3 березня цього року Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни юрисдикції судів. Нова редакція частини сьомої статті 147 Закону передбачає можливість забезпечення нормального функціонування судової влади у виняткових випадках. Зокрема, територіальна підсудність судових справ, які розглядаються цим судом, може бути змінена у випадках неможливості судом здійснити правосуддя. Таке рішення про зміну підсудності приймає Вища рада правосуддя за поданням Голови Верховного Суду, якщо це неможливо – за розпорядженням Голови Верховного Суду. Задля визначення підсудності окремих справ також надається право використання інтерактивних мап, що періодично публікуються на веб-ресурсі Верховного Суду. [5]

Також цивільне процесуальне законодавство передбачає застосування електронного суду (підсистеми ЄСІТС, яка забезпечує обмін процесуальними документами між судом та учасниками справи). Учасники справи мають бути зареєстровані в електронному кабінеті, тим самим зазначивши офіційну адресу. Суди прийматимуть електронні подання лише якщо вони належним чином зареєстровані та за наявним доступним кваліфікованим електронним підписом. Варіанти подання заяви можуть бути такими: надіслати паперові документи поштою або надіслати за допомогою офіційної електронної пошти сертифіковані цим підписом електронні документи, попередньо зареєстровані в електронному суді та за створеним електронним кабінетом (про що зазначається у постанові КЦС Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 565/195/19). [6]

Відповідно до позиції Касаційного цивільного суду Верховного Суду чинне процесуальне законодавство не забороняє учасникам справи звертатися до суду шляхом надсилання процесуальних документів на офіційну електронну адресу суду, але обов'язковою є вимога скріплювати це власними електронними цифровими підписами учасників справи (за рішенням КЦС Верховного Суду у справі № 205/5252/19 від 2020 року). [7]

Такий механізм судових засідань у дистанційному форматі, без участі учасників справи безпосередньо в суді, покликаний нормалізувати правосуддя в умовах воєнного стану, однак практика показала, що умови країни навіть у такому вигляді перешкоджають реалізації права громадян на розгляд їх справ судами, оскільки в силу конкретних обставин наразі в Україні немає абсолютно безпечного місця, де можна було б забезпечити здійснення повного правосуддя. Поки розширене використання онлайн-судочинства знаходиться в стадії розробки, рекомендується використовувати ресурси саме «електронного суду» (наприклад, учасник справи та представник може зареєструватися та подати заяву на участь у справі за посиланням). [8]

Отже, у нинішніх реаліях життя за умов збройного конфлікту важливим постає питання про забезпечення доступу до цивільного правосуддя, адже виникає багато труднощів у процесуальних аспектах щодо його здійснення, і тому державі та її органам доцільно конкретизувати або змінити чи доповнити деякі цивільно-процесуальні норми задля максимальної стабілізації здійснення такого правосуддя судами, зокрема які обмежені у можливості проведення процесу у повному обсязі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
2. Семенов, В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. М. : Юрид. лит., 1982.
3. Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. М. : ТК Велби, 2003.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.
6. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 565/195/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97393668>
7. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 02.12.2020 року у справі № 205/5252/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93336384>
8. Чернілевська К. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/person/1541>